

dr hab. Tamara Cierpiałowska, prof. ucz.,
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
Wydział Pedagogiczny, Instytut Nauk o Wychowaniu
Katedra Logopedii, Pedolingwistyki i Wspierania Osób ze SPE

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Dominiki Pawlik-Pydy

pt. *Personalistyczny wymiar etyki zawodowej logopedy*

przygotowanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Kazimierza Mrówki, prof. UKEN

Uwagi wstępne

W przedstawionej mi do recenzji rozprawie doktorskiej, jej Autorka - Pani mgr Dominika Pawlik-Pyda, podjęła temat ważny i to zarówno z naukowego, jak i pragmatycznego punktu widzenia. W kontekście dokonującego się aktualnie dynamicznego kształtowania tożsamości logopedii i wyodrębniania się jej jako samodzielnej dyscypliny naukowej, problematyka etyki zawodowej logopedy i jej personalistyczne odsadzenie jest zagadnieniem bardzo istotnym, wręcz kluczowym, tak dla rozwoju logopedii jako nauki, jak i dla jej praktycznego wymiaru.

W związku z tym bardzo pozytywnie oceniam tematykę pracy. Doktorantka podjęła się realizacji projektu niełatwego i wartościowego poznawczo, a jego realizacja wymagała kompetencji z obszaru filozofii i logopedii, w tym praktyki pracy logopedycznej, ale także prawa czy dydaktyki akademickiej, zatem mamy do czynienia z pracą o charakterze interdyscyplinarnym.

Struktura pracy nie jest w pełni typowa, gdyż praca ta nie zawiera odrębnej części metodologicznej, co jest charakterystyczne dla większości prac doktorskich. Recenzowana praca składa się z pięciu rozdziałów, z których każdy ma zarazem charakter teoretyczny, jak i analityczny, opatrzonych *Wprowadzeniem* i *Zakończeniem*. Tekst, liczący 187 stron, uzupełnia wykaz bibliograficzny, spis tabel i rysunków oraz *Aneks* zawierający najważniejsze dokumenty poddawane analizie.

Omówienie pracy

W rozdziale pierwszym recenzowanej pracy doktorskiej, Autorka przedstawiła historię i definicje personalizmu, ukazując jego ewolucję od starożytności po współczesność. Doktorantka

wskazała, że personalizm jest zbiorem różnych nurtów filozoficznych, połączonych metafizycznym pojmowaniem osoby jako bytu duchowego, autonomicznego, obdarzonego wolnością i moralną odpowiedzialnością. Przywołani myśliciele, tacy jak Sokrates, Platon, Augustyn, Tomasz z Akwinu, Mounier, Wojtyła czy Bartnik, ukazują różnorodne wpływy kształtujące ten nurt. Autorka zwraca uwagę, że personalizm przeciwstawia się indywidualizmowi i kolektywizmowi, skupiając się na wartościach duchowych i społecznych i systematyzuje, dzieląc je na horyzontalne, teistyczne i tomistyczne oraz prezentuje bogactwo interpretacji od humanizmów materialistycznych, przez teistyczne koncepcje moralno-społeczne, aż po podejście tomistyczne. Autorka podkreśla wpływ Karola Wojtyły, który łączy filozofię z teologią i zwraca uwagę na wartość osoby ludzkiej. W dalszej części pracy omówione zostały zasady personalizmu. Autorka przywołuje dualistyczną naturę człowieka według Bartnika i koncepcję godności osoby jako element jej podmiotowości, podkreślając moralne i duchowe aspekty egzystencji oraz dialogiczne relacje między osobami. Analizie poddany zostaje personalizm chrześcijański Jana Pawła II, z podkreśleniem prymatu ducha nad materią oraz wyższości *być* nad *mieć*. Autorka ukazuje zrozumienie osoby jako bytu duchowego, wolnego i odpowiedzialnego.

W rozdziale drugim Autorka przedstawiła kluczowe zagadnienia etyki i etyki zawodowej, przywołując definicje etyki jako nauki o moralności oraz wykazując różnicę między etyką a moralnością. Podkreśliła przy tym, że etyka obejmuje etykę normatywną, opisową i metaetykę i przybliżyła różnorodne definicje i cele etyki. Autorka zwróciła także uwagę na interdyscyplinarność etyki, podkreślając jej holistyczne podejście do rozwiązywania problemów moralnych. Doktorantka wskazała znaczenie etyki w kontekście pracy zawodowej, w tym omówiła interdyscyplinarne aspekty etyki w kontekście logopedii, wskazując na rozwój etyki zawodowej. Przywołana została teoria moralnego rozwoju Lawrence'a Kohlberga i jej sześć poziomów, wpływających na decyzje jednostek. Podjęte zostało także zagadnienie neuroetyki, wywodzącej się z bioetyki definiowanej jako interdyscyplinarna dziedzina badań nad etycznymi problemami związanymi z neuronauką. Autorka podkreśliła odkrycie neuronów lustrzanych, wpływających na empatię i rozumienie innych, oraz brak „moralnego obszaru” w mózgu, co wskazuje na skomplikowaną naturę ludzkiego działania.

Nie jestem specjalistką z zakresu filozofii, ale – w moim odczuciu – rozdziały poświęcone personalizmowi i etyce zawodowej opracowane zostały w sposób klarowny, w oparciu o odpowiedni dobór tekstów. Myśli przewodnie przedstawione są w sposób spójny i logiczny. Całość pracy napisana została językiem klarownym, poprawnym stylistycznie.

W rozdziale trzecim, poświęconym specyfice pracy logopedy, Autorka zwraca uwagę na interdyscyplinarny charakter logopedii, jej ewolucję na przestrzeni czasów oraz integrację wiedzy z zakresu medycyny, lingwistyki, psychologii i pedagogiki. Autorka odwołuje się do wielu teoretyków

logopedii, w tym przytacza definicje Stanisława Grabiasa, który wskazuje, iż logopedia łączy aspekty diagnostyczne i prognostyczne, co czyni ją unikalną. Doktorantka przedstawia historyczny rozwój logopedii, podkreślając jej status jako samodzielnej dyscypliny naukowej, opartej na innych naukach, ale i wzbogacającej dorobek innych dyscyplin. W dalszej części rozwijany jest temat interdyscyplinarności i transdyscyplinarności logopedii. Autorka omawia różnice między tymi pojęciami, zagrożenia wynikające z nieadekwatnego przejmowania metod z innych nauk oraz postulaty tworzenia jednoznacznej terminologii logopedycznej. Podkreśla przy tym konieczność współpracy logopedów z innymi specjalistami, opartej o precyzyjne określenie kompetencji zawodowych.

Autorka przedstawia następnie specjalności w logopedii i zwraca uwagę na potrzebę holistycznego podejścia logopedy, uwzględniającego rozmaite potrzeby pacjenta. Omówienie wagi dostrzegania podmiotowości pacjenta w pracy logopedy podkreśla potrzebę indywidualnego podejścia, współpracy z rodziną pacjenta oraz znaczenie empatii i zrozumienia, co jest kluczowe dla sukcesu terapii logopedycznej, bo dotyczącej procesu komunikowania się.

Kolejno analizie poddany został status zawodu logopedy w Polsce; uwagę zwrócono na – wciąż jeszcze trwający - brak ustawy regulującej ten zawód oraz różnorodność ścieżek edukacyjnych. Autorka przedstawiła proces legislacyjny dotyczący ustawy o zawodzie logopedy, różne systemy zdobywania wykształcenia i kwalifikacji oraz regulacje pracy logopedów w różnych typach placówek. Wskazała przy tym na brak jednolitego systemu kształcenia logopedów. Autorka podkreśliła znaczenie etyki w edukacji logopedów i pracy zawodowej logopedów i przedstawiła wyniki badań dotyczących obecności logopedów w polskich szkołach. Rozdział ten świadczy o dobrej bardzo dobrej orientacji w obszarze podejmowanych zagadnień.

Rozdział czwarty pracy doktorskiej otwiera temat kodyfikacji etyki zawodowej. Doktorantka podkreśla znaczenie kodeksów etycznych w regulowaniu sfery moralnej i wyznaczaniu standardów postępowania i trafnie zauważa, że kodeksy etyczne mają strukturalną budowę i zawierają elementy takie jak zasady ogólne, szczegółowe, rozstrzyganie sporów oraz sankcje.

Podkreślenie zalet kodeksów etycznych, takich jak ułatwianie wyborów moralnych i poprawę atmosfery wśród pracowników uważam za wartościowe. Autorka przytacza także krytyczne głosy, wskazujące na potrzebę ograniczania kodeksów, gdyż mogą być postrzegane jako martwe zbiory zasad. Omówienie perspektyw L. Kołakowskiego i I. Lazari-Pawłowskiej w kontekście kodeksów moralnych wzbogaca rozważania nad ich rolą i ograniczeniami. Podkreślenie potrzeby autonomii jednostki oraz ograniczenia tej autonomii w działalności zawodowej jest trafnym uzupełnieniem rozważań o etyce zawodowej.

Praca dostarcza solidnych teoretycznych podstaw dotyczących kodyfikacji etyki zawodowej i jej znaczenia, ale warto byłoby wzbogacić ją przykładami praktycznymi, które mogłyby ilustrować zastosowanie kodeksu etycznego w pracy logopedy. Taka ilustracja pozwoliłaby lepiej ukazać realne implikacje omawianych zasad i norm.

W dalszej części rozdziału czwartego Autorka słusznie podkreśla, że samo istnienie kodeksu nie jest wystarczające do kształtowania moralnego charakteru jednostki, ale może stanowić cenne wsparcie w podejmowaniu etycznych decyzji. Zasadne jest pytanie o potrzebę kodeksu etycznego dla logopedów, uwzględniając wpływ ich pracy na życie innych ludzi. Doktorantka słusznie podkreśla, że przestrzeganie kodeksu powinno być wynikiem wewnętrznego pragnienia wynikającego z doskonalenia moralnego, a nie tylko mechanicznego stosowania norm czy w celu unikania sankcji za brak ich przestrzegania.

Omówienie Kodeksu Etycznego Amerykańskiej Organizacji Mowy i Słuchu (ASHA) uznaję za szczególnie wartościowe. Autorka prezentuje strukturalne elementy kodeksu, podkreślając jego rolę w zapewnianiu odpowiedzialności, uczciwości i wsparcia dla profesjonalistów w codziennych dylematach etycznych. Podkreślenie czterech zasad etyki ASHA - odpowiedzialności wobec osób korzystających z usług, za swoje kompetencje zawodowe, za opinię publiczną oraz za relacje zawodowe - skutecznie ilustruje kompleksowość i znaczenie tych zasad w pracy logopedów.

W dalszej części Doktorantka szczegółowo analizuje kodeksy etyczne dwóch polskich organizacji logopedycznych: Polskiego Towarzystwa Logopedycznego (PTL) oraz Polskiego Związku Logopedów (PZL). Trafnie przy tym zauważa, że mimo podobieństw wynikających ze wspólnych korzeni, kodeksy te mają pewne różnice strukturalne i terminologiczne.

Autorka definiuje odpowiedzialność, analizuje drobiazgowo rozmaite jej wymiary i podkreśla znaczenie, co uważam za szczególnie istotne. Zwraca także znaczenie solidarności w środowisku logopedycznym, definiując ją jako poczucie wspólnoty i współodpowiedzialności. Warto byłoby dodać przykłady praktyczne, ilustrujące, jak solidarność i współpraca wpływają na codzienną pracę logopedów i ich relacje z pacjentami. Wśród licznych wątków Autorka podejmuje także kwestie związane z podejmowaniem badań naukowych, w tym podkreśla konieczność uzyskania zgody pacjenta na udział w badaniach, stosowanie naukowo uzasadnionych metod i konieczność rzetelności publikowanych informacji. Rozdział ten świadczy o bardzo dobrej, szczegółowej orientacji Pani mgr Dominiki Pawlik-Pydy w podejmowanych zagadnieniach.

Ostatni – piąty rozdział -poświęcony został problemom i dylematom etycznym, z jakimi w swojej pracy mogą spotkać się logopedzi.

Autorka rozpoczyna od omówienia różnic między problemami a dylematami moralnymi w pracy logopedy, podkreślając, że dylematy wymagają wyboru między różnymi wartościami.

Wprowadza pojęcie konfliktu moralnego jako sytuacji sprzecznych wartości i hierarchii oraz wyróżnia różne rodzaje dylematów. W dalszej części koncentruje się na rozwiązywaniu dylematów moralnych, definiując decyzję jako wybór jednej z opcji i proponując model postępowania oparty na identyfikacji problemu, ocenie kompetencji i wyborze najlepszego rozwiązania. Doktorantka określa przy tym znaczenie kompetencji logopedy, zwracając uwagę na potrzebę ciągłego doskonalenia zawodowego i integracji ekspertyzy klinicznej, dowodów naukowych i perspektywy pacjenta. Autorka analizuje kwestie metodyczne i dylematy moralne związane z kompetencjami logopedy, podkreślając wagę doboru odpowiednich metod terapeutycznych i indywidualizacji podejścia.

Za szczególnie wartościowy uznaję fakt, iż Doktorantka analizuje konkretne przypadki dylematów moralnych, z jakimi mogą się spotkać logopedzi, takie jak np. konflikt między specjalizacją w określonej metodzie pracy a dążeniem do dobra pacjenta, które wyraża się w indywidualnym podejściu, także w wymiarze metodycznym. Autorka zwraca uwagę na konieczność posiadania kompetencji personalnych, takich jak empatia, szacunek i komunikatywność. Podkreśla także znaczenie współpracy logopedów z innymi specjalistami, zwracając uwagę na solidarność zawodową i etyczne prowadzenie szkoleń oraz warsztatów. Przypadki analizowane w tej części ilustrują dylematy związane z kompetencjami i etyką zawodową. Podjęty zostaje konflikt ról zawodowych i prywatnych oraz konieczność zachowania obiektywizmu i profesjonalizmu w pracy logopedy. Autorka podkreśla, że w przypadku konfliktu ról ważne jest stawianie dobra pacjenta na pierwszym miejscu. Doktorantka analizuje wpływ osobistych problemów i konfliktów na efektywność pomocy logopedycznej, podkreślając konieczność unikania przenoszenia własnych problemów na relację terapeutyczną oraz zachowania profesjonalizmu i empatii w komunikacji z pacjentem i jego rodziną. Podjęte zostaje także zagadnienie prowadzenia terapii logopedycznej online, co po doświadczeni pandemii stało się częścią praktyki wielu logopedów. Autorka podkreśliła, że terapia online może być alternatywą dla osób z utrudnionym dostępem do stacjonarnych usług logopedycznych, ale wymaga od logopedy zachowania standardów etycznych i odpowiedniego zabezpieczenia danych. Studia przypadków pomagają zilustrować problemy etyczne i ich rozwiązania.

Także ten rozdział imponuje wielością dostrzeganych przez Doktorantkę perspektyw i szczegółowością ich analizy. Widać tu wyraźnie, że Pani mgr Pawlik-Pyda jest zarówno świetnie zorientowana w teorii, jak i doskonale osadzona w praktyce.

Ogólnie pracę oceniam wysoko i gratuluję Doktorantce i Promotorowi. Mam jednak kilka uwag.

Rozczarowuje zakończenie pracy, gdyż ma bardzo skrótową postać, nie zawiera syntezy ustaleń poczynionych w poszczególnych rozdziałach, zbyt zdawkowo odnosi się do problemów badawczych i nie akcentuje celu praktycznego, jakim miało być wypracowanie implikacji

z przeprowadzonych analiz z intencją ich przydatności dla działań praktycznych w obszarze logopedii. Cel ten został zrealizowany i to bardzo dobrze, ale nie jest to wyeksponowane w zakończeniu. Wyobraźmy sobie, że niecierpliwy czytelnik ominie lekturę części treści rozdziałów i będzie chciał skorzystać z zakończenia, które *de facto* powinno zawierać wszystkie najważniejsze ustalenia i wnioski. Czytelnik ów prawdopodobnie się rozczaruje...

Po drugie - w dysertacji – jak już wspomniałam na początku tej recenzji, nie ma odrębnej części / rozdziału metodologicznego. Krótkie informacje, dotyczące założeń własnej pracy znajdują się we *Wprowadzeniu*. Dowiadujemy się z niego, iż Pani mgr Dominika Pawlik-Pyda określiła w swej dysertacji trzy rodzaje celów. Po pierwsze - celem pracy uczyniła refleksję naukową nad wartościami i normami moralnymi specyficznymi dla etyki logopedii (cel teoretyczny), po drugie - zebranie informacji dotyczących etyki zawodu logopedy, w tym przeprowadzenie analizy obowiązujących przepisów prawnych i istniejących aktualnie kodeksów etycznych oraz zdiagnozowanie najważniejszych problemów i dylematów moralnych pojawiających się we współczesnej praktyce logopedycznej (cel diagnostyczny) oraz – po trzecie - wypracowanie implikacji z przeprowadzonych analiz, które – w założeniu Autorki - winny służyć działaniom praktycznym w obszarze logopedii (cel zawodowy / praktyczny). Cele te zostały – w mojej ocenie – określone prawidłowo. Nie do końca natomiast spójne wobec celów są postawione problemy badawcze. Autorka sformułowała jeden problem badawczy, który określiła jako główny; został on wyrażony poprzez pytanie: „Czy możliwe i zarazem konieczne jest tworzenie odrębnej etyki zawodu logopedy?”. Można uznać, że problem ten odnosi się do celu teoretycznego, aczkolwiek jego postać – pytanie rozpoczynające się od partykuły *czy*, a więc wymagające rozstrzygnięcia budzi moje zaskoczenie, gdyż trudno mi wyobrazić sobie możliwość odpowiedzi na to pytanie - w efekcie „refleksji naukowej nad wartościami i normami moralnymi” (tj. realizacji celu teoretycznego) w sposób zdecydowanie jednoznaczny, a tego wymaga pytanie zamknięte. Zastanawiam się również, dlaczego Autorka nie sformułowała we wprowadzeniu problemów badawczych dla celu diagnostycznego. Problemy takie – nazwane szczegółowymi – pojawiają się natomiast w zakończeniu pracy. Dopiero wówczas (tj. na stronie 186 maszynopisu) dowiadujemy się, że w ramach rozprawy Autorka podjęła „działania zmierzające do rozwiązania następujących problemów szczegółowych:

1. W jaki sposób logopeda może korzystać z kodeksu etycznego?
2. Jakie działanie jest zgodne z zasadami etycznymi w zawodzie logopedy?
3. W jaki sposób spełnianie standardów etycznych wpływa na praktyczne działanie logopedy?

Zastanawiam się jednak nad kilkoma kwestiami. Po pierwsze - dlaczego problemy te ujawnione zostały dopiero w końcowej części rozprawy? Zwykle, gdy praca doktorska zawiera

odrębną część, w której doktorant prezentuje założenia metodologiczne, wszelkie informacje znajdują się w jednym miejscu, co uważam za słuszne, gdyż zdecydowanie ułatwia to czytelnikowi orientację i rozumienie prezentowanych analiz. Przyjmując, iż w pracach w obszarze filozofii nie ma wymogu formułowania odrębnej części metodologicznej, informacje takie powinny być kompleksowo zawarte już we wprowadzeniu. Po drugie - mam wątpliwość w jakim zakresie trzy wyżej przytoczone problemy istotnie stanowią uszczegółowienie problemu głównego i po trzecie - na ile analizy prezentowane w kolejnych rozdziałach faktycznie służyły poszukiwaniu odpowiedzi na te właśnie pytania.

W odniesieniu do założeń metodologicznych mam jeszcze jedną uwagę. Brakuje mi bardziej szczegółowego określenia metody (sposobu) realizacji działań, których efekty zostały przedstawione w dysertacji. Zdawkowa informacja, iż „praca opiera się na kwerendzie jak największej ilości dostępnego materiału, głównie w języku polskim, ale również w publikacjach anglojęzycznych” zawarta na s. 9 czy wzmianka ze s. 186 „postarałam się dotrzeć do jak największej liczby publikacji polskojęzycznych oraz istotnych pozycji anglojęzycznych” nie wyczerpuje w mojej opinii zestawu informacji, które są niezbędne, aby pracę naukową uznać za w pełni wnikliwą, rzetelną i wiarygodną. Jeśli praca miałaby zostać opublikowana, co rekomenduję, bo ogólnie uznaję ją za wartościową i ważną, informacje na temat metodologii powinny zostać skorygowane i uzupełnione, choćby we *Wprowadzeniu*.

Ocena końcowa rozprawy

Analiza pracy pozwoliła już wcześniej odnieść się do wielu jej części. W tym miejscu wyrażę jedynie ocenę globalną.

W recenzowanej dysertacji jej Autorka - Pani mgr Dominika Pawlik-Pyda, podjęła temat ważny i to zarówno z naukowego, jak i pragmatycznego punktu widzenia. Bardzo pozytywnie oceniam tematykę pracy i dostrzegam jej wartość dla rozwoju logopedii jako dyscypliny, zarówno w jej wymiarze naukowym, jak i praktycznym. Doktorantka podjęła się realizacji projektu niełatwego i – generalnie – poradziła sobie z tym zadaniem bardzo dobrze, wykazując się wysokim poziomem interdyscyplinarnych kompetencji. Przeprowadzone analizy wnoszą znaczącą wartość poznawczą i mogą być traktowane jako wytyczne w procesie kształcenia logopedów, dla planowania i prowadzenia badań w obszarze logopedii i dla działalności terapeutycznej.

Imponująca jest analiza koncepcji filozoficznych, aktów prawnych i dokumentów regulujących funkcjonowanie logopedów w roli zawodowej oraz wielość i szczegółowość podejmowanych wątków. Szczególnie doceniam opracowane przez Autorkę studia przypadków, które ukazują sytuacje, jakie mogą zaistnieć w praktyce logopedycznej wraz z analizą kontekstu aksjologicznego, możliwych

konsekwencji podejmowanego działania i zasad, które winny być brane pod uwagę, w dążeniu do etycznego postępowania. Praca została przy tym napisana językiem klarownym, poprawnym stylistycznie.

Poczynione przeze mnie uwagi krytyczne odnoszące się do zakończenia i niektórych założeń metodologicznych w zasadzie nie obniżają wartości dysertacji, choć wymagają korekty. Chciałabym, aby Autorka potraktowała je jako wskazówki pozwalające przygotować pracę do jej wydania. Pozycja ta może być przydatną lekturą dla logopedów i studentów logopedii oraz osób z nimi współpracujących – innych specjalistów oraz członków rodzin pacjentów (np. rodziców dzieci objętych terapią logopedyczną lub dorosłych dzieci starszych pacjentów).

Kierując się przedstawionymi wyżej argumentami, wyrażam przekonanie, że rozprawa doktorska Pani mgr Dominiki Pawlik-Pydy pt. *Personalistyczny wymiar etyki zawodowej logopedy* świadczy o dojrzałości naukowej jej Autorki. Stwierdzam, że rozprawa spełnia wymagania, określone w przepisach prawa, stawiane rozprawom doktorskim.

W związku z powyższym wnoszę o przyjęcie pracy i dopuszczenie Doktorantki do dalszych, przewidzianych prawem, etapów przewodu doktorskiego.

Kraków, dn. 25 października 2024 r.